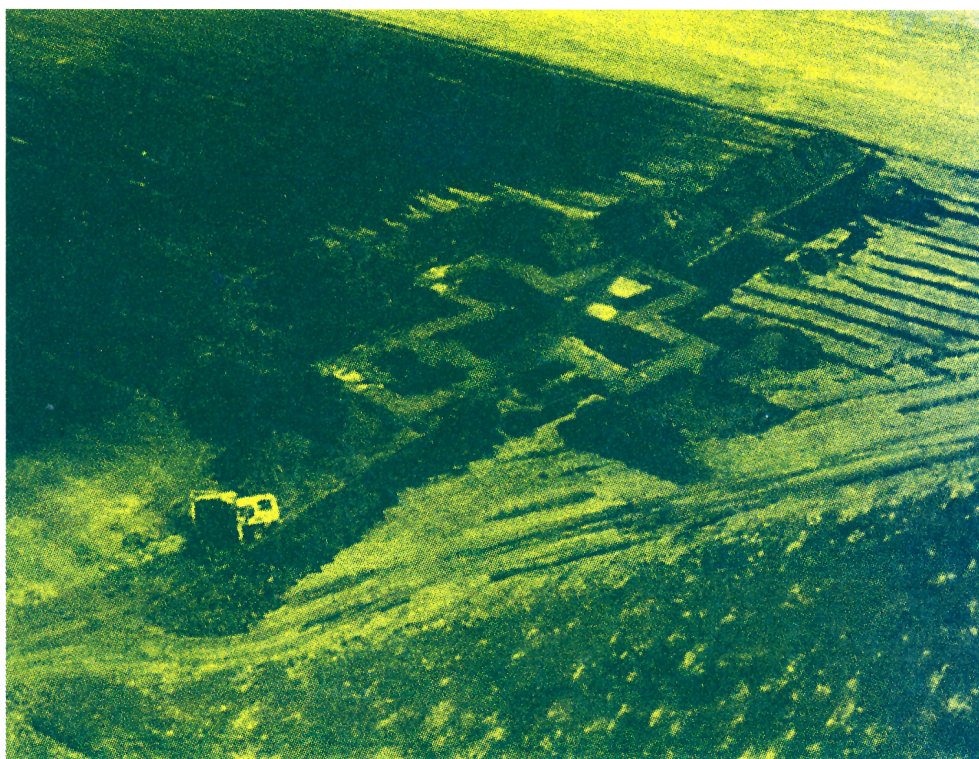

PALEO- AKTUEEL

1

Auteursrechten voorbehouden
Copyright 1989, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG
Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG
Foto omslag: J. Molema
Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien
Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0186 4

PALEO-AKTUEEL

1

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos

Biologisch-Archaeologisch Instituut

Groningen, 1989

INHOUD

Inleiding	6
G.J. BARTSTRA Het BAI op Java: verkenningen in het pleistoceen van Sangiran	7
A.M.P. KERSTEN De epipaleolithische hoefdieren van Ksar 'Akil, Libanon	12
D. STAPERT Een vindplaats van de Ahrensburg-traditie bij Oudehaske (Fr.)	16
H.A. GROENENDIJK & J.L. SMIT Nieuwe Pekela: mesolithisch onderzoek op site-niveau in de Groninger Veenkoloniën	21
J.T. ZEILER Archeozoologisch onderzoek van de laat-neolithische vindplaats Kolhorn (N.-H.)	25
S. BOTTEMA, H. WOLDRING & W. VAN ZEIST Op zoek naar de wilde stamvormen van domesticaten	31
S. BOTTEMA & H. WOLDRING Laat-Quartaire vegetatiegeschiedenis van Noord- en Noordwest-Turkije	34
D.J. DE GROOT Het hunebed D9 te Noordlo (Dr.)	36
P.B. KOOI, G. DELGER & K. KLAASSENS Vlakgraven en grafheuvels op het Huidbergsveld bij Dalen (Dr.)	40
J.N. LANTING & A. UFKES Klokbekervondsten bij Dalen (Dr.)	45
H.R. REINDERS Het onderzoek van een huis in Hellenistisch Halos	48
O.H. HARSEMA Het Drents Museum en de internationale archeologie in de vorige eeuw	54
J.W. BOERSMA & E. TAAYKE Eenumerhoogte (gem. 't Zandt, Gr.)	60
J.W. BOERSMA & A. UFKES Onderzoek Amsweer-Holeweg (gem. Delfzijl, Gr.)	62

P.B. KOOI, G. DELGER & K. KLAASSENS	
Een verkennend onderzoek op de Westakkers te Dalen (Dr.)	64
D.C. BRINKHUIZEN	
Een wervel van een zeldzame vissoort uit de Romeinse haven van Velsen I (N.-H.)	69
E. KNOL, E. KRAMER & G.J. DE LANGEN	
De verkenning van het vroeg-middeleeuwse grafveld van Oosterbeintum (Fr.)	73
H.T. UYTTERSCHAUT	
De menselijke skeletten uit Oosterbeintum (Fr.)	80
W. PRUMMEL	
Het paardegraf en de hondegraven van Oosterbeintum (Fr.)	85
H.A. GROENENDIJK	
Middeleeuwse veennederzettingen in Noordoost-Groningen	89
M. DEMBELA & J.D. VAN DER WAALS	
Archeologisch onderzoek in de Binnendelta van de Niger	93
J. SCHONEVELD	
De tweede fase van de opgraving Martinikerkhof Groningen (Gr.)	98
J. SCHELVIS	
Mijten (Acari) op het Martinikerkhof te Groningen	103
J. MOLEMA	
Het 'Ol Kerkhof' te Scheemda (Gr.); tussentijds verslag van een opgraving	107
K. ANDERSON & E. KRAMER	
Onderzoek op het Dekema-terrein te Baard (gem. Littenseradiel, Fr.)	113
A. JAGER	
Stadskastelen in Leeuwarden (Fr.)	118
P.B. KOOI, J.H. ZWIER EN J. MOLEMA	
Een proefopgraving op het terrein van de voormalige havezate Entinge te Dwingeloo (Dr.)	121
P. BAKS	
Weerdenbras, een laat-middeleeuwse versterking in de provincie Groningen	126
A.T. CLASON	
Het vijfde internationale Theriologen-congres	131
F. SPIEKSMAS & S. BOTTEMA	
Pollenregen en pollenneerslag	134

INLEIDING

Paleo-aktueel, een nieuwe uitgave van het BAI, is geen jaarverslag, al hebben de beschreven activiteiten gemeen dat ze in 1989 hebben plaatsgevonden. Het is de bedoeling een eerste impressie te geven van een aantal onderzoeken door en vanuit het BAI, waarvan de definitieve publicatie nog wel even op zich zal kunnen laten wachten. Het geeft geen uitputtend overzicht van de onderzoeksactiviteiten van het instituut.

De redactie wil graag A.C. Bardet bedanken voor de correctie van de Engelse samenvattingen.

NIEUWE PEKELA: MESOLITHISCH ONDERZOEK OP SITE-NIVEAU IN DE GRONINGER VEENKOLONIËN

H.A. Groenendijk en J.L. Smit

Een grote mesolithische kampplaats

Tijdens de archeologische inventarisatie van het Herinrichtingsgebied Oost-Groningen en de Gronings-Drentse Veenkoloniën werd in 1983 in de gemeente Nieuwe Pekela een opvallend grote vindplaats van bewerkte vuursteen ontdekt. Afgaande op de werktuigtypen moest het gaan om een kamp van mesolithische jagers-verzamelaars. De vindplaats ligt bovenop een betrekkelijk smalle, maar zeer langgerekte dekzandrug. De vondsten volgden de contouren van het duin: verspreid over een gebied van ca. 800 m lengte en gemiddeld 40 m breedte werden vuurstenen artefacten in de zandige bouwvoor aangetroffen. De flanken van het duin waren nog bedekt met een dunne laag veen, een restant van het hoogveenpakket dat hier duizenden jaren geleden tot ontwikkeling kwam. Landschappelijk moet de rug vóór de veengroei een markante verheffing aan de rand van een grote laagte hebben gevormd.

De aanleg van een kanaal dwars door de rug veroorzaakte in 1984 een 100 m brede coupure; in dat deel werd tevoren onderzoek gedaan. Er werden verscheidene, elkaar deels overlappende vuursteenconcentraties aangetroffen en ook ruim veertig haardkuilen. Uit het geheel kon worden afgeleid dat het een meervoudige occupatie van het duin betrof. Die speelde zich af in een tijdsspanne van minstens duizend jaar, afgaande op de ^{14}C -ouderdomsbepalingen van enkele haardkuilen die als oudste datering 7100 v.Chr. en als jongste ca. 6000 v.Chr. gaven. Oppervlaktevondsten van buiten het opgravingsareaal wezen erop, dat ook elders op de zandrug met meervoudige occupatie rekening gehouden moest worden.

In 1989 verdween nog eens een stuk van de dekzandrug over een lengte van 160 m, aansluitend op de kanaalcoupure van 1984. Nu ging het om een ontgronding in het kader van 'kavelverbetering'. Archeologisch onderzoek moest tijdens deze ontgronding plaatsvinden en beperkte zich tot de grondsporen, die zich hier pas op een bepaalde diepte beneden het oude oppervlak beginnen af te tekenen. Op deze wijze worden vooral haardkuilen geregistreerd. Deze onderzoeksstrategie, ingegeven door omstandigheden als de mate van aantasting van de vondstlaag en tijdsdruk, bleek een schot in de roos. Welgeteld 323 haardkuilen werden gedocumenteerd op een gebied van 0,6 ha. Op de vraag naar het hoe en waarom van een zodanig dichte haardbezetting op een terreinverheffing (een situatie die eenmaal eerder in Nederland was aangetroffen te Mariëenberg in Overijssel) wordt nu door nadere analyse getracht een antwoord te vinden.

Ook een tweetal andere ingravingen, eveneens uit het mesolithicum, trok de aandacht. Tussen de haardkuilen werden twee volkomen afwijkende, ook onderling nogal verschillende kuilen gevonden.

Al deze grondsporen tezamen vormen een geweldige stimulans om het mesolithisch onderzoek op site-niveau voort te zetten, ook indien de bovenste vondstlaag al verploegd is en de tijd voor het nauwkeurig inmeten van vuurstenen artefacten ontoereikend is.

De haardkuilen (fig. 2)

Mesolithische haardkuilen vertonen een bijzonder uniform beeld. Variaties in vorm, grootte en vulling zijn gering. In totaal

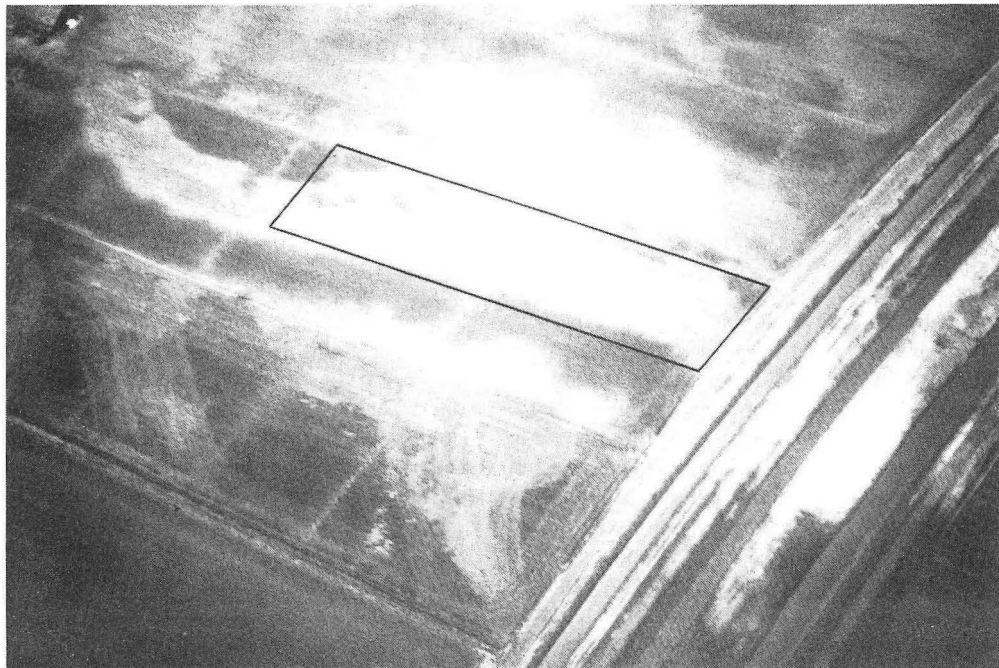

Fig. 1. Luchtfoto van de smalle, langgerekte zandrug, nog omgeven door veen. Omkaderd is het onderzoeksgebied van 1989 (oblique opname; IPP, Amsterdam).

werden op deze vindplaats tot nog toe 366 van zulke haardkuilen vastgelegd. Door de consistente waarneming over een groot oppervlak prikkelt vooral de campagne van 1989 tot nader onderzoek met betrekking tot de ruimtelijke spreiding van de haardkuilen. Van de 323 in dat jaar opgegraven exemplaren werden er 178 geschikt bevonden om bemonsterd te worden. De inhoud werd vervolgens uitgezeefd op een zeef met een maaswijdte van 2 mm. Ze leverden behalve grote hoeveelheden houtskool de volgende gegevens op:

- aantal haarden zonder artefacten 104
- aantal haarden met vuurstenen artefacten 71 (waarvan 68 met alleen verbrande vuursteen)
- aantal haarden met stenen artefacten 3

Wat deze inhoudsopgave betreft, springt het grote aantal haarden zonder vondsten eruit. Gezien de dichte occupatie van de rug (de overlappende vuursteenconcentraties) is dat opmerkelijk. Even opvallend is bij de

haarden met vondsten de aantalsverhouding tussen exemplaren met verbrande en onverbrande vuursteen erin. De verbrande vuursteen, meest afvalstukken van geringe afmeting, is kennelijk afkomstig van vuursteenbewerking in de onmiddellijke nabijheid van de haardkuilen en kwam daarin terecht toen deze nog brandden. Het duidt wellicht op een langere brandduur, geheel in overeenstemming met de haardvorm, die gebaseerd is op een smalle, diepe schacht op de bodem waarvan het vuur lag te smeulen. Tweemaal werden zgn. 'kookstenen' in een haard aangetroffen: stenen, geschikt om vloeistoffen mee aan de kook te brengen en in beide gevallen door vuur zo ver gefragmenteerd, dat van verder gebruik werd afgezien. In één geval konden de kooksteenfragmenten herleid worden tot een wrijfsteen, de kooksteen vormde dus het tweede gebruik. Voorts bevatten twee naburige haarden stukjes vuursteen, afkomstig van dezelfde vuursteenknol. Deze belangrijke waarneming kan wijzen op het

gelijktijdig in gebruik zijn van de twee haarden. Dat brengt ons op het verspreidingspatroon. Daarin treedt een aantal dichte concentraties van haarden op. Daarbinnen liggen verscheidene haardloze plekken. Enkele malen treffen we twee of drie haarden vlak bij elkaar aan. Of deze schikking iets betekent, wordt nog onderzocht. Men krijgt de indruk dat er groepen van min of meer gelijktijdige haarden bestonden. In de volgende stap van de analyse zullen haarden geselecteerd worden voor ^{14}C -onderzoek om dit vraagstuk via dateringen te benaderen.

Het is frappant dat kleine depressies, die her en der bovenop de zandrug voorkomen, gemeden werden bij de aanleg van haardkuilen. Hiervoor willen we voorlopig een praktische reden zien: depressies kunnen bij stortbuien vollopen. Wellicht speelde ook de vegetatie een rol. Uit het voorgaande wordt al wel duidelijk, dat de haarden geacht worden buiten de wooneenheden gelegen te hebben. Inzicht in het ruimtelijke verspreidingsbeeld van de haardkuilen kan een belangrijke bijdrage leveren tot een beter begrip van de organisatie van mesolithische kampplaatsen.

Twee bijzondere kuilen (fig. 3)

Zelden worden op mesolithische vindplaatsen in de Groninger Veenkoloniën, afgezien van haardkuilen duidelijke ingraveringen waargenomen. Maar tijdens de campagne van 1989 vonden we temidden van haardkuilen een scherp begrensde, afgerond-rechthoekige en een dito driehoekige kuil, bijzonder genoeg om hier kort te behandelen. De kuilen lagen op korte afstand van elkaar en voor zover bij de driehoekige kuil

Fig. 2. Overzicht van de opgegraven vlakken tijdens de campagne van 1989. Legenda: zwarte stip = uniforme weergave van de haardkuilen; overige zwarte figuren = de werkelijke contouren van de afzonderlijke kuilen; verticale arcering = depressies op de flanken van de dekzandrug; schuine arcering = verstoring. ►

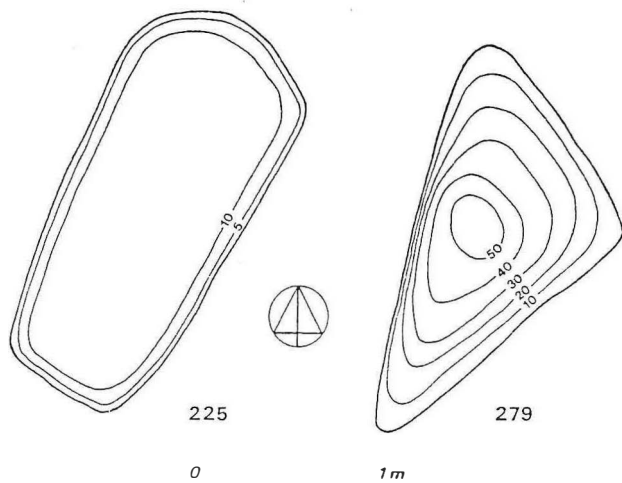

Fig. 3. Contouren en diepte-lijnen van de twee mesolithische kuilen; de diepten zijn aangegeven in centimeters beneden het opgravingsvlak.

van oriëntering kan worden gesproken, lagen ze NNO-ZZW gericht. De rechthoekige kuil was 1,90 m lang en 0,80-0,90 m breed, bezat een vlakke bodem en zal niet veel meer dan een halve m diep zijn geweest. De andere kuil had de vorm van een ongelijkbenige driehoek met zijdelengten van 1,80, 1,40 en 1,10 m. De taps toelopende bodem moet ruim een meter diep zijn geweest. Van beide kuilen missen we om en nabij de 40 cm van de bovenkant, van de rechthoekige kuil maakte dat het grootste deel uit. Geen van beide kuilen bevatte vondsten die iets over de functie zouden kunnen zeggen. In elk geval bestond de vulling van de driehoekige kuil uit materiaal dat van het toenmalige loopvlak afkomstig moet zijn. Verspreid door de homogene vulling bevond zich nogal wat verbrande en onverbrande vuursteen (totaal 154 stukjes), enkele brokjes natuursteen, een verkoolde hazelnootdop en voorts vele houtskoolbrokjes. Geen van beide kuilen kan lang opengelegen hebben (de steile wanden waren niet ingestort). Aanwijzingen voor een interpretatie als grafkuilen zijn in het vondstmateriaal echter niet voorhanden.

Summary

In the peat reclamation district of the Groninger Veenkoloniën, a remarkable Mesolithic site with over three hundred hearth-pits and two other pits with a characteristic form, lying concentrated on top of an elongated coversand dune, came to light. It appears that the ploughed coversand dunes still offer opportunities for studying the Mesolithic on site level.

Literatuur

- Groenendijk, H.A., 1986. Rimpels in het platte vlak. *Archeologie in de Veenkoloniën. Noorderbreedte* 86/1, pp. 2-6.
- Groenendijk, H.A., 1986. Een mesolithische pleisterplaats bij Nieuwe Pekela. *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 85, pp. 133-135.
- Groenendijk, H.A., 1987. Mesolithic hearth-pits in the Veenkoloniën (Prov. Groningen, the Netherlands); defining a specific use of fire in the Mesolithic. *Palaeohistoria* 29, pp. 85-102.
- Groenendijk, H.A. & J.L. Smit, 1989. Achtduizend jaar voor Nieuwe Pekela: honderden haardkuilen. *Noorderbreedte* 89/4, pp. 121-126.